

*Yttre gestaltning
för upplevelse inifrån*

Johanna Särnsjö

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU
15 hp
Landskapsarkitektprogrammet
Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp
2009

Yttre gestaltning för upplevelse inifrån

Johanna Särnsjö

Handledare: Åsa Klintborg Ahlko

Examinator: Eivor Bucht

Nivå: Grund C

Skriva om landskap EX0378 15 hp

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU

Landskapsarkitekturprogrammet

Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp

2009

Nyckelord: Frederiksborg, Charlottenhaven, barockträdgård, SLA,
gestaltning, ovanifrån, inifrån, perspektiv

Geometriska former som bildar strikta mönster.

Mjuka landskapsformer som flyter in i varandra.

Mönstret förstärks av perspektivet.

Perspektivet är ovanifrån.

Sammandrag

Rapporten avser att belysa gestaltning av utemiljöer med syftet att de ska upplevas inifrån byggnader, genom ett ovanifrånperspektiv. Två danska anläggningar tas upp som exempel. Den ena är en barockträdgård i Frederiksborgs slottsträdgård i Hillerød. Barockträdgården är således en del av en större anläggning. Den andra är Charlottenhaven, en relativt nyanlagd bostadsgård i Østerbro i Köpenhamn. Bägge anläggningarna är analyserade utifrån visuella uttryck och uppbyggnad.

I rapporten analyseras även hur samtiden har frammanat de olika sätten att gestalta. Barockträdgården framstår i litteraturen att vara symbol för makt och rikedom och naturen är styrd i ett strikt och geometriskt formspråk. I Charlottenhaven har man försökt att bemöta dagens ständigt växande städer med en vision om att föra in naturen i staden. Formerna är mjuka och varierande, precis som i naturen och här ska förändring få utrymme, bland annat genom att växtmaterial varierar i uttryck under olika årstider. Det konstateras att anläggningarna på många sätt är väldigt olika och att båda speglar sin samtid.

Abstract

The report aims to show how outdoor environments have been shaped with the purpose of experiencing them from the inside of buildings, through an overview perspective. Two Danish gardens are used as examples. One is the Baroque garden in the garden of Frederiksborg castle in Hillerød. The Baroque garden is thus a part of a larger garden. The second garden is the Charlotte Garden, a relatively newly constructed garden within a housing complex in Østerbro in Copenhagen. Both gardens are analyzed on the basis of visual expression and structure.

In the report, it is also discussed how the contemporary society have evoked the different ways of shaping the gardens. The Baroque garden is described in the literature as a symbol of power and wealth and the nature is shaped in a strict and geometric pattern. In the Charlotte Garden an attempt is made to refute the growing cities of today with a vision of bringing nature into the city. The forms in the garden are soft and varied, just like in nature. Here the change is given room by, among other things the use of plants that change in expression with the seasons. It is established that the gardens are different in many ways and that both of them reflect their contemporary society.

Innehållsförteckning

Sammandrag	4
Abstract	5
Innehållsförteckning	6
Inledning	8
Bakgrund.....	8
Syfte.....	8
Avgränsning.....	8
Frågeställningar.....	8
Metod.....	9
Val av exempelanläggningar.....	9
Utvärdering av metod.....	9
Källkritik	10
Disposition.....	10
Bildförteckning	11
Ordförklaringar	12
Fredriksborgs slottsträdgård	14
Bakgrund.....	14
Slottet.....	14
Platsen för barockträdgården före år 1700.....	14
Johan Cornelius Kriegers skapelse.....	15
Restaurering.....	16
Slott- och egendomsstyrelsen.....	16
Samtidens påverkan.....	17
Ur renässansen föddes barocken.....	17
Maktsymbol.....	17
Matematik.....	18
Samtida gestaltningsidéer.....	19
Geometriska former.....	19
Vyer.....	19
Förebilder.....	20
Barockträdgårdens utformning.....	21
Inifrån slottet.....	22

Perspektiv och optiska illusioner.....	24
Närmare granskning.....	26
Mönster.....	29
Formklippt växtmaterial.....	31
Mönster och detaljer inifrån slottet.....	32
Charlottehaven	33
Bakgrund.....	33
SLA.....	33
Charlottehaven.....	33
Samtidens påverkan.....	34
Hållbar stadsutveckling.....	34
Gestaltningssidéer bakom Charlottehaven.....	35
Stadsrum.....	35
Förändring och material.....	35
Charlottehavens utformning.....	37
Former.....	37
Material.....	38
Trädskiktet.....	39
Upplevelsen.....	41
Diskussion och reflektion	43
Växtmaterialalets uttryck.....	43
För vilken målgrupp?.....	43
Renässans/barock.....	44
Oändlighetsvyer och optiska illusioner.....	45
Piano nobile.....	45
Lekfullhet.....	45
Slutliga reflektioner kring min studie.....	46
Vidare tankar	48
Referenser	50
Publicerat material.....	50
Opublicerat material.....	51

Inledning

Bakgrund

Under landskapsarkitektutbildningen arbetar man mycket med gestaltning och får då göra analyser av olika slag. Varifrån närmar man sig en plats? Var är entréerna? Hur upplever man en plats när man passerar med bil? Var finns siktlinjerna? Det har handlat om att gestalta genom att ta hänsyn till dessa och många andra aspekter. Det perspektiv som jag aldrig i någon större grad har tagit hänsyn till har varit inifrån en byggnad.

Syfte

Jag vill undersöka och beskriva hur man kan gestalta den yttre miljön för att skapa en visuell upplevelse inifrån en byggnad. Min förhoppning är att ge inspiration till detta sätt att skapa samt koppla ihop det med varför man har ansett denna gestaltning vara viktig.

Avgränsning

Efter att ha undersökt olika perspektiv för hur man har gestaltat en yttre miljö för upplevelsen inifrån en byggnad avgränsar jag mig till att i rapporten behandla perspektivet ovanifrån. Med perspektivet ovanifrån menar jag någonstans ovanför platsen som är gestaltad men avgränsar det inte till en specifik höjd eller våning. Jag begränsar materialet till att analysera två exempelanläggningar. Jag undersöker inte funktion mellan inne och ute utan endast den visuella aspekten inifrån och ut. Jag gör endast en visuell analys av anläggningarna sådana de ser ut dagtid. Analysen görs med syfte att ta reda på hur man har gestaltat anläggningarna för att de ska ses inifrån angränsande byggnader genom ett perspektiv ovanifrån. Detaljer som inte uppfattas från dessa platser är därför inte relevanta och kommer inte att analyseras.

Frågeställningar

- Hur har man gestaltat Charlottedammen och Frederiksborgs slotts barockträdgård för att skapa upplevelser av dem, inifrån angränsade byggnader?
- Vad är resultatet av dessa gestaltningar?
- Vilka ideal och tankar formade Frederiksborgs slotts barockträdgård respektive Charlottedammen med utgångspunkt i den visuella aspekten inifrån och ut?

Metod

Jag började med att undersöka litteratur för att få ett grepp om ämnet. Jag sökte svar på frågor som *Hur har man format utemiljöer för att skapa upplevelser inifrån angränsande byggnader? Vad finns gemensamt för olika sätt att skapa? Vad finner jag intressant? Vad vill jag undersöka närmare?* Efter dessa undersökningar beslutade jag mig för att fokusera på *perspektivet ovanifrån*.

Utifrån detta valde jag att redogöra för gestaltning av två anläggningar. Jag gjorde visuella analyser dels i själva anläggningarna och dels inifrån angränsande byggnader. Genom dessa analyser kunde jag förstå hur anläggningarna är uppbyggda samt vad den visuella upplevelsen av dem är inifrån. För att undersöka vilka tankar och ideal som kan ha format anläggningarna gjorde jag litteraturstudier. Jag hade läst huvuddelen av litteraturen innan jag gjorde min visuella analys.

Val av exempelanläggningar

Jag valde en äldre och en relativt nyanlagd anläggning då jag finner det intressant att gestaltning har sett så olika ut genom olika tider. Jag ville ta reda på vilken utformning en trädgårdsanläggning har idag och vilken utformning den kunde ha på exempelvis 1700-talet. Jag ville också undersöka varför de ser ut som de gör med koppling till denna tidsaspekt. Charlottenhaven och Frederiksborgs slottsträdgård fann jag särskilt intressanta. De låg samtidigt på ett rimligt avstånd hemifrån. Då den visuella analysen är den centrala delen i min rapport var det naturligtvis en förutsättning att jag gjorde analyserna på plats.

Utvärdering av metod

Att läsa litteratur om en plats innan man själv gör en visuell analys av den ger sannolikt ett annat resultat än om man gör den visuella analysen utan att veta något om platsen. Man blir styrd av sina förkunskaper och kanske missar iakttagelser man annars skulle ha gjort. Att göra litteraturstudier först medför å andra sidan att man har en förkunskap som man kan använda när man gör sin egen analys. Detta leder sannolikt till att man för resonemang på en högre nivå och det är också anledningen till varför jag valde denna metod.

Växter ger olika uttryck beroende på under vilken årstid man betraktar dem. Att göra en analys av en

trädgård baserat på ett besök i den, kan i många avseenden ge en otillräcklig bild av den. Mina analyser gjordes den 10 och 11 mars. Vid denna tid är det många träd och buskar som saknar löv och som därför har en annan karaktär än vad de har under sommarhalvåret. I Charlottenhaven har man arbetat med trädgårdens uttryck under olika tidpunkter på året. Uttrycket av trädgården är alltså lika relevant att betrakta i mars som i exempelvis juni. I Fredrikesborgs slottsträdgård blir förmodligen uttrycket man har velat skapa förstärkt under sommarhalvåret. Under denna tid bidrar nämligen trädens lövverk till eftersträvarade inramningar och förstärker perspektiv med mera.

För att ge en bredare bild av trädgårdarnas uttryck och för att inte missa viktiga element av dess uppbyggnad hade det optimala varit att undersöka anläggningarna vid olika årstider.

Källkritik

När man resonerar om historiska anläggningar tar man ofta del av äldre material. Man bör tänka på när källor är skrivna. Hakon Lund har skrivit två böcker varav den ena är skriven 1977. Mycket hände efter detta årtal vilket jag har tagit hänsyn till i min rapport. Jag har studerat så många källor som möjligt då det är ett sätt att förhålla sig källkritiskt till den information man tar del av.

Vårt samhälle är mycket komplext vilket gör att det är svårt att föra ett resonemang om hur tankar och ideal i samhället har påverkat gestaltning av en specifik anläggning. Mycket litteratur innehåller personliga vinklingar. Emellertid så framkommer detta sällan på ett tydligt sätt. Jag har strävat efter att vara tydlig med att särskilja vad som är fakta och vad som är åsikter eller antaganden.

Disposition

Jag har eftersträvat att göra dispositionen av redogörelserna för anläggningarna likvärdigt uppbyggda. På detta sätt ska läsaren lätt kunna följa med i uppsatsen.

Dispositionen ser ut som följande:

I bakgrunden ges en kortare beskrivning av anläggningen. Jag gör sedan en analys av hur samtiden har påverkat utformningen av anläggningen och en visuell analys. Den visuella analysen är central i

rapporten och består av två delar. Den första är en generell analys av de gestaltningsidéer som funnits om anläggningen eller de element som bygger upp den. Den andra delen består av min egna visuella analys.

Bildförteckning

Fig.1. Publicerad med tillstånd av SLA (Martin Søberg)
2009-02-17.

Fig.2. Publicerad med tillstånd av SLA (Martin Søberg)
2009-02-17.

Om inget figurnummer anges är bilder tagna av författaren.

Ordförklaringar

Barockträdgård

"En barockträdgård är ursprungligen en fransk trädgårdstyp. Barockträdgården blev från mitten av 1600-talet och cirka 100 år framåt stilbildande i Europa." (Nationalencyklopedin 2009b) Ett exempel på en relativt välbevarad barockträdgård i Sverige är Drottningholm som ligger en bit utanför Stockholm. (Dunér, S., Dunér K. 2001)

Längre fram i rapporten kommer barockträdgården att beskrivas mer ingående.

Boske

"boské, trädсал; dekorativt formad grupp av buskar eller träd" (Nationalencyklopedin 2009b)

Brysselspetsar

"sydda eller knypplade spetsar, framställda i Belgien med Bryssel som centrum." (Nationalencyklopedin 2009c)

Fältskikt

"del av vegetationsskiktningen med ris, örter, gräsartade växter och ungplantor av träd och buskar" (Nationalencyklopedin 2009d)

Huvudaxel (inklusive huvudperspektiv)

Man konstruerade barockträdgårdar efter en huvudaxel som byggde upp ett huvudperspektiv i trädgården. Huvudperspektivet skulle vara överordnat själva trädgården. Trädgården följer genom huvudaxeln en rak linje utifrån en huvudbyggnad. Beträktaren skulle genom denna axel lättare kunna fånga helheten i trädgården. (Dunér, S., Dunér, K. 2001)

Kaskad

"kaska'd, vattenfall eller en serie stegvisa vattenfall, inom trädgårdskonst ofta dramatiskt formgivet. Kaskader (vattentrappor) uppfördes vid italienska renässansvillor vid 1600-talets början." (Nationalencyklopedin 2009e)

Monogram (inklusive spegelmonogram)

namnchiffer, figur som består av en persons initialer, ofta utsirade, ofta också hopslingrade. Om figuren har

både rättvända och spegelvända initialer betecknas den som spegelmonogram. (Nationalencyklopedin 2009f)

Parterr

"parte´rr, inom trädgårdskonsten typ av trädgårdsterrass eller geometriskt ordnade planteringsytor, vanligen i direkt anslutning till boningshuset." (Nationalencyklopedin 2009g)

Plate-bande

Ett franskt ord som kan översättas med list. (Dunér, S., Dunér K. 2001)

Topiarie

"topia´rieklippning, konsten att forma träd och buskar genom klippning och trimning." (Nationalencyklopedin 2009h) Under renässansen och barocken kom topiarier att bli betydelsefulla inslag i trädgårdarna. Genom att klippa buskar i geometriska eller naturalistiska former ansåg man sig kunna befria trädgården från naturens kaos. Man förde trädgårdskonsten till en intellektuell nivå. Bland annat så formades idegran, buxbom och cypress till arkitektoniska element. Topiarier har ofta formats till fantasifulla figurer. (Dunér, S., Dunér K. 2001)

Trädskikt

"den del av vegetationen som omfattar träd som nått ca 5 m höjd." (Nationalencyklopedin 2009i)

Frederiksborgs slottsträdgård

Bakgrund

Frederiksborgs slott är beläget några mil nordväst om Köpenhamn i staden Hillerød. Slottet är byggt på tre holmar i Frederiksborgssjön och dessa holmar är förenade med broar. Slottet omges av en romantisk landskapspark och en barockträdgård. (Slots- og Ejendomsstyrelsen u.å b)

I detta avsnitt beskrivs historiskt sett viktiga händelser för slottets - och slottsträdgårdens historia. Tyngdpunkten ligger på barockträdgården som kan ses på andra sidan sjön från den slottsdel som ligger på den yttersta holmen. Det är alltså från den yttersta holmen som man beskådar barockträdgården på andra sidan sjön.

Slottet

Frederiksborgs slott är uppkallat efter Frederik II. År 1560 övertog han en herrgård som då låg på platsen. Frederik II samlade nämligen gods i Nordsjälland för att bland annat utvidga sina jaktdistrikt. Han uppförde byggnader på den första holmen och ett badhus ("badstueslottet") nordväst om slottet. (Lund, H. 1977) Fredrik II uppförde även ett renässansslott som senare blev ombyggt av Christian IV i italiensk och holländsk byggnadsstil. En brand 1859 kom dock att ödelägga stora delar av slottet. Slottet återuppfördes igen. Emellertid blev en kyrka som tillhörde slottet befriad från branden och man kan därför idag se denna kyrka så som den framstod på Christian IV:s tid. (Slots- og Ejendomsstyrelsen u.å b)

Platsen för barockträdgården före år 1700

Eftersom slottet låg på den yttersta av 3 holmar passade det aldrig att förbinda slottet med en trädgårdsanläggning precis intill. Det fanns ingen plats för detta. Istället lade man en trädgårdsanläggning närmast slottet på motsatt sida om den yttersta holmen. (Lund, H. 1977)

På platsen för den nuvarande barockanläggningen fanns det någon gång under 1600-talet en halvcirkelformad trädgårdsanläggning. Vid sidan av den låg ett stall och en annan byggnad ("Sparepenge") som skymde

utsikten från slottet. Denna halvcirkel uppträder åtskilliga gånger i dansk trädgårdskonst. Det fanns även en bastionär ö framför slottets kungaflygel och på denna har det en gång i tiden legat en parterr. (Lund, H. 1977)

Johan Cornelius Kriegers skapelse

Barockträdgården som idag finns på Frederiksborgs slott är rekonstruerad efter studier av den barockanläggning som stod färdig 1725 och var skapad av J.C. Krieger. (Slots- og Ejendomsstyrelsen u.å b) Krieger verkade som den dåvarande kungen Frederik IV:s trädgårdskonstnär, arkitekt och trädgårdsmästare. (Slots- og Ejendomsstyrelsen u.å c) Frederik IV gjorde resor till italienska och franska slottsträdgårdar där han kunde hämta inspiration till sin egen slottsträdgård. (Slots- og Ejendomsstyrelsen 2009a)

Det var år 1720 som man bestämde sig för att grunden där den nuvarande barockanläggningen ligger skulle rensas upp och i samma veva rev man också stallet och sparpungebyggnaden. Soldater fick i uppdrag att flytta jord till terrasser. 1723 var man i stort sett färdiga och marken bestod av exakta lutningar, platta ytor och vinklar. En kaskadanläggning anlades i trädgården. En staty bestående av en hjort som blir attackerad av hundar placerades i sjön och förband slottet med kaskaden i trädgården. (Lund, H. 2000) Johan Cornelius Krieger hade utnyttjat de befintliga stigningar som fanns i terrängen på platsen för barockanläggningen. Det var en nivåskillnad på 14 m från slottssjöns yta till backtoppen. På toppen låg mycket passande en damm som blev avslutning på barockanläggningen. Hade trädgården fortsatt längre hade den mist förbindelse med slottsbyggnaden. (Lund, H. 1977) Dammen på sluttningens topp är den idag så kallade *ovala bassängen*. (Lund, H. 2000)

Parterren lades i den del som var närmast slottet. I denna del fanns det inte något som spärrade utsikten från slottet och man kunde från andra våningen få ett gott intryck av färgmattan. Internationellt sett var det inte en modern parterr. I kungliga trädgårdar var man dock förtjust i denna typ av monogram. I motsats till vad många tror är det inte bara den regerande monarkins namnchiffer som får utgöra en del av parterren, utan det kunde också vara kronprinsens och hans prinsessas. Buxbom användes i blomsterkvarter som inramning och mönster. (Lund, H. 1977) Man vet inte mycket om parterrens plantering. Det enda som man har

att gå efter är en bokföringspost med lökplanter.
(Lund, H. 2000)

Trots att Frederiksborgs slotts barockträdgård låg långt ifrån själva slottet är den uppbyggd efter en mäktig huvudaxel. Huvudaxeln börjar vid porttornet, går igenom den mellersta holmen, över bron, genom den inre slottsgården och kungaflygelns burspråk, över den bastionära ön och sjön, via kaskaderna till den ovala bassängen. Perspektiv är djupt när man ser ut över anläggningen från en av slottets våningar. (Lund, H. 1977)

Restaurering

Barockträdgården existerade i runt 40 år under Frederik IV, Christian den VI og Frederik den V tid. De sista resterna av kaskadanläggning försvann under Christian den VII tid. Sannolik var detta ett led i att trädgården hade blivit omodern och att underhållet var mycket kostsamt. Danska slotts- och egendomsstyrelsen (SES) har återskapat trädgården och 1996 kunde den invigas. (Slots- og Ejendomsstyrelsen 2009a) SES tog utgångspunkt i en idealplan som Krieger gjorde 1744, för återskapande av trädgården. (Slots- og ejendomsstyrelsen 2006)

Slotts- och egendomsstyrelsen

Slotts- och egendomsstyrelsen har som uppgift att säkra att historiska anläggningar bevaras och utvecklas så att man kan uppleva dem som autentiska. De utvecklar perspektivplaner för slott och slottsträdgårdar som syftar till att fastlägga strategier för trädgårdsanläggningars bevaring och utveckling. I arbetet med Frederiksborgs slotts barockanläggning använde de sig bland annat av arkeologiska utgrävningar och arkivstudier. För Frederiksborgs slottsträdgård har målet varit att visa hur en tidig 1700-tals barockanläggning såg ut. Man har också velat visa de blommor, buskar och mindre träd som existerade i Danmark mellan 1720-1765. (Slots- og ejendomsstyrelsen 2006)

Samtidens påverkan

Frederiksborgs slottsträdgård är rekonstruerad utifrån en trädgård som skapades på 1700-talet. Jag resonerar här kring faktorer som kan ha påverkat utformningen av barockträdgårdar under 1600- och 1700-talet och på så sätt även Frederiksborgs slottsträdgård.

Ur renässansen föddes barocken

Barockanläggningen på Frederiksborgs slottsträdgård representerar, enligt danska slotts- och egendomsstyrelsen, en italienskt inspirerad barockstil. (Slotts- och egendomsstyrelsen 2006) I följande avsnitt förklaras översiktligt vad epoken *barock* innebär och vad som kan menas med påståendet att anläggningen är *italienskt inspirerad*. (Jag skulle tro att man syftar på gestaltungsideal som fanns under renässansen och delvis på grund av det resonerar jag här kring just renässansen.)

Barocken var efterföljare till renässansen. Renässansen är den epok som utvecklades under 1500-talet och har sitt ursprung i Italien. Ordet renässans betyder på franska "återfödelse" och det var de antika idealen man åter ville väcka till liv. Blennow skriver i boken *Europas trädgårdar* att barockträdgårdar och renässansträdgårdar speglar de skilda landskapen i Italien och Frankrike. Om det franska flodlandskapet är mjukt, lugnt och rofyllt med ordnade planteringar och stora linjer så är det italienska landskapet präglad av sprittande bergsbäckar och täta lövskogssluttningar. (Blennow, A-M. 2002) I renässansträdgårdar utgick man från symmetriskt geometriska former. I barocken förstärktes renässansens drag och blev kraftfullare i sitt uttryck. På franska betyder barock just "vidunderlig, oregelbunden" och det stämmer väl in på de många pampiga byggnader man kan skåda i barocka anläggningar. När man frångick barocken för att närma sig idealet om det romantiska engelska landskapet var det, enligt författaren, en protest mot vad den strikta franska stilen representerade i form av envælde och kungligt förtryck. (Blennow, A-M. 2002)

Maktsymbol

Plumptre skriver om kungliga trädgårdar från 1600-talet och framåt. Författaren menar att kungar, drottningar och furstar insåg att synliga bevis för deras upphöjda ställning var viktiga. Genom dessa

kunde de upprätthålla sin status. För många monarker var ett av de bästa sätten att skapa bevis för sin makt och prestige att bygga palats och omge dem med imponerade trädgårdar. (Plumptre, G. 2006) Vidare skriver Dunér i *Den gyllene trädgården* att man under barocken förskaffade sig enorma arealer mark till sina trädgårdar och att man i dessa skapade oändliga vyer och påkostade arrangemang, allt för att folket skulle förstå vilken mäktig person ägaren var. (Dunér, S., Dunér, K. 2001) Denna uppfattning om maktsymboler upplever jag vara relativt vedertagen och jag hade själv dessa tankar om kungliga trädgårdar innan jag satte mig in i ämnet.

En annan intressant aspekt skriver emellertid Wultz om i boken *Fasaden och stadsrummet*. Han påstår att balkongen bland annat var scen för maktens uppvisning och dyrkan. Här visade sig fursten för sina undersåtar, hit sökte sig borgmästaren och stadens celebriteter för att uppleva folkets jubel och här kunde agitatorer föra ut sin propaganda till massorna. (Wultz, F. 1991) Detta påstående om balkongens funktion verkar innebära att man genom att bokstavligen befinna sig över något, hamnar i maktposition. Dunér skriver att barockträdgården var ett uttryck för människans makt över naturen. (Dunér, S., Dunér, K. 2001) Om man summerar dessa påståenden skulle det ovanifrånperspektiv som parterrer bjuder på att handla om makt. Man är hänvisad till att betrakta parterren ovanifrån eftersom mönstret framträder först i denna betraktelsepunkt. Samtidigt så innebär en parterr en formgivning och tuktning av växtlighet. Man tillåter alltså inte en naturlig utveckling av växtematerialet. Man har tagit kontroll över det.

Danmark var mellan 1700 och 1720 inblandat i *Det stora nordiska kriget*. Det var på Frederiksborg år 1720 som den dåvarande kungen slöt den fred som gjorde Danmark större. Danmark växte genom att hertigdömet Slesvig blev en del av Danmark. Tiden efter det stora nordiska kriget sattes ett mycket hektiskt byggande igång på Frederiksborgs slottsträdgård. I boken *De konglige lysthaver* påstås att detta var en konsekvens av att kronan då törstade efter symboler. (Lund, H. 1977)

Matematik

Dunér skriver att matematik, axiomatiska system och geometri under barocken betraktades som de skönaste av alla konster. Man trodde på förnuftets förmåga att förklara världen och man försökte mäta allt som gick

att mäta. (Dunér, S., Dunér, K. 2001) Att dessa ideal gick igen i gestaltning av trädgårdar förefaller mig vara tydligt och inte minst i Frederiksborgs slotts barockträdgård. Jag kommer att förklara detta närmare i min visuella analys.

Samtida gestaltningsidéer

För att se Frederiksborgs slotts barockträdgårds utformning i ett större perspektiv, beskrivs här hur barockträdgårdar generellt sett är utformade. Utgångspunkt ligger i gestaltning som syftar till att skapa upplevelser inifrån angränsande byggnader, genom ett ovanifrånperspektiv.

Geometriska former

Under barocken var den tuktade, geometriskt och regelbundet formade trädgården ideal. Barockträdgården var ofta tätt fylld av strängt formade topiarier och parterrer. En parterr är en horisontell, regelbunden och ornamentalt trädgårdsterrass som ofta är ansluten till själva boningshuset. Parterren skulle ses bäst från slottets eller herrgårdens andra våning; *piano nobile*. Det är nämligen först i fågelperspektiv man kan avläsa dess mönster. Det finns olika typer av parterrer, exempelvis gräsparterr (tapis vert), blomsterparterr eller broderiparterr. En broderiparterr består av formklippta buxbomshäckar eller annat växtmaterial i dekorativa mönster med tegelkross, keramiskt material eller grus i mellanrummen. Broderiparterren kunde påminna om orientaliska mattor eller brysselspetsar som under lång tid var högsta mode på slotten. (Dunér, S., Dunér, K. 2001)

Vyer

Man eftersträvade under barocken att skapa långa vyer över kanaler och dammar. (NE 2009b) Lugna, speglade vattenytor var vanliga och påminde om de stora franska floderna. (Blennow, A-M. 2002) Axialiteten, eller *den rätta linjen*, var utgångspunkt för all trädgårdsplanering. Den rätta linjen innebar att trädgården skulle följa en rak linje från huvudbyggnaden och som riktmärke skulle det helst finnas en bassäng. Man strävade efter att trädgården skulle vara underordnad ett huvudperspektiv. Genom detta perspektiv skulle betraktaren kunna fånga en symmetrisk helhet och byggnad och trädgård skulle bindas samman. (Dunér, S., Dunér, K. 2001) Boskén var vanlig i barockträdgårdar. Den låg ofta i den bakre

delen av trädgården för att där lösa upp gränsen mellan trädgård och den omgivande naturen. Enstaka träd förlorade under barocken betydelse. Nu räknades massorna av träd som rumskapande kontrast till parterren. (Dunér, S., Dunér K. 2001) Kontrasten mellan det ordnade och det oordnade var tydlig i barockträdgårdarna. (Blennow, A-M. 2002)

Förebilder

Versailles har framställts som förebild för Frederiksborgs slottsträdgård. (Lund, H. 1977) André Le Nôtre är den välkände trädgårdsarkitekten bakom Versailles samt en rad andra barockträdgårdar som Vaux-le-Vicomte, Marty och Chantilly. Alla ligger i närheten av Paris. (Dunér, S., Dunér K. 2001) Blennow skriver att själva barockträdgården som trädgårdsfenomen, i själva verket utvecklades av framförallt André Le Nôtre. (Blennow, A-M. 2002) Le Nôtre ville binda samman nära och fjärran genom att integrera horisonten i trädgården och formade sina trädgårdsplaner i enlighet med de samtidiga matematiska idealen. Trädgården fick emellertid inte under några omständigheter vara tråkig. Det fanns inga höga terrasser. Däremot fanns en sluttning med symmetriska trappor. Parterrer framför byggnader skulle ha långsträckta former. Gröna växter skulle utgöra motiv av symmetriska blad och blommönster samt omges av plates-bandes, vilka i sin tur skulle innehålla buskar, köksväxter och andra blommor. Vatten skulle ha samma funktion som alléerna, nämligen att skapa perspektiv och det genom att en långsträckt kanal placerades i trädgårdens mittaxel. (Dunér, S., Dunér, K. 2001)

Barockträdgårdens utformning

Det är själva barockanläggningen på Fredrikborgs slottsträdgård som jag här kommer att analysera. Jag undersöker övergripande strukturer samt de element som bygger upp trädgården. Analysen görs för att ta reda på hur man har gestaltat trädgården med syftet att den ska ses inifrån slottet. Jag kommer även att redogöra för resultatet av denna gestaltning genom egna iakttagelser och upplevelser.

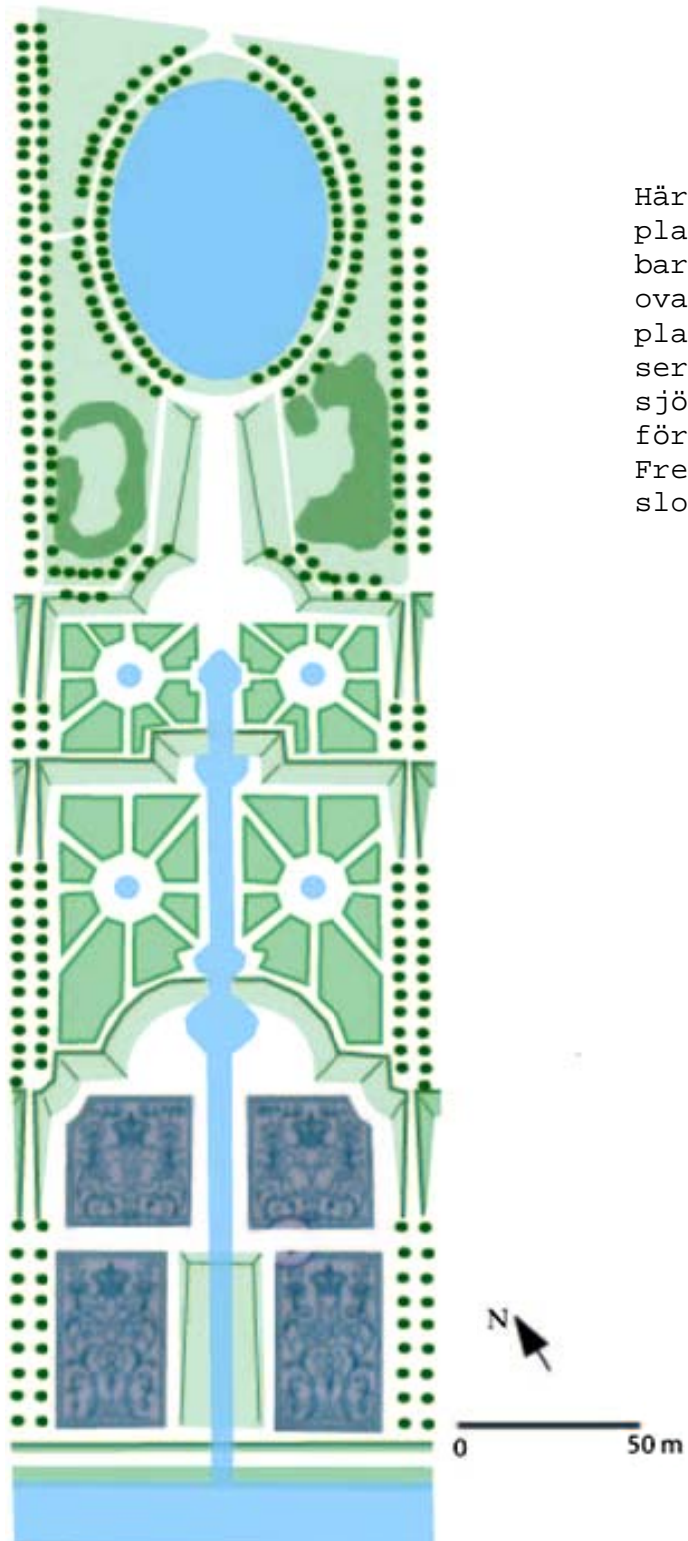

Inifrån slottet

Här ser man slottet från barockträdgården. Jag var uppe i fyra av slottets våningar för att se varifrån man kunde få en bra utsikt över barockträdgården. Andra våningen (piano nobile) är utformad med burspråk. Kanske är detta ett sätt att komma närmare trädgården?

Plan över barockanläggningen

Här kan man se en plan som visar barockanläggningen ovanifrån. I planens nedre ände ser man en bit av sjön. I dess förlängning ligger Frederiksborgs slott.

Perspektiv och optiska illusioner

En optisk illusion innebär att man exempelvis har gjort en väg bredare åt ett visst håll för få avståndet till bakomliggande att verka vara kortare alternativt längre än vad det egentligen är. Genom att skapa en optisk illusion har man alltså lurat betraktarens öga. Det är tydligt att man har arbetat med att skapa optiska illusioner i Frederiksborgs slottsträdgård. Jag kommer här bland annat att ta upp olika exempel på detta.

Struktur

Barockträdgården består av fyra terrasser. På den översta terrassen ligger den ovala dammen. De två terrasserna nedanför är utformade med boskéer och den nedersta består av fyra parterrer som ligger tillsammans två och två. Inifrån slottet märker jag hur perspektivet leder blicken bortåt. Skog runt omkring anläggningen ramar in den. Det vilda utanför trädgården möter det ordnade innanför. Ser man trädgården på detta avstånd ser det nästan ut som att linjer i trädgården söker sig uppåt och bortåt. Kaskaden blir centrum i huvudaxeln. Parallellt med denna axel följer dubbelradiga lindalléer trädgårdens ytterkanter. Utanför dessa alléer finns dessutom rader av äldre lindar. Dessa ger en ytterliggare inramning. När träden utvecklar löv kommer det troligtvis att bli lättare att uppleva dessa inramningar och perspektivet kommer att förstärkas. Nu har de gamla lindarna en rödaktig nyans vilket blir särskilt tydligt när man betraktar dem på avstånd.

Linjer

Jag fastnar vid linjerna i trädgården. Jag ser ett oändligt antal när jag börjar leta efter dem. Gångvägar av grus ligger i trädgårdens ytterkanter. Dessa smalnar av upptill. Närmast kaskaden, på den nedersta terrassen, leder en parallell rad med idegranar blicken uppåt och bortåt. Avståndet mellan idegransraderna på de två nedersta parterrerna är bredare än mellan de två övre. Detta förstärker intrycket av att fjärran ligger långt borta. Idegranar på motsatt sida om parterrerna bildar även de två linjer som leder blicken bortåt.

En grässluttning som ligger mellan den nedersta terrassen och den över denna, är rundad in mot kaskaden på bägge sidor. Grässluttningen ligger samtidigt längre bak i trädgården närmast kaskaden, än vad den gör utåt kanterna. Att man har förstärkt perspektivet av avstånd genom utformningen av denna grässluttning, är inte lika uppenbart som tidigare nämnda perspektivförstärkningar. Jag kan dock tänka mig att den är minst lika medveten och den bidrar till stor del att förstärka perspektivet.

Längst upp på andra sidan sjön reser sig en långsmal skulptur. Man kan se en avsmalning från de nedersta idegranplanteringarna intill kaskaden fram till skulpturen på andra sidan den ovala dammen. Om man sedan lägger till övriga linjer i betraktandet så kan man förstå omfånget av dessa så kallade linjer.

Vinklar

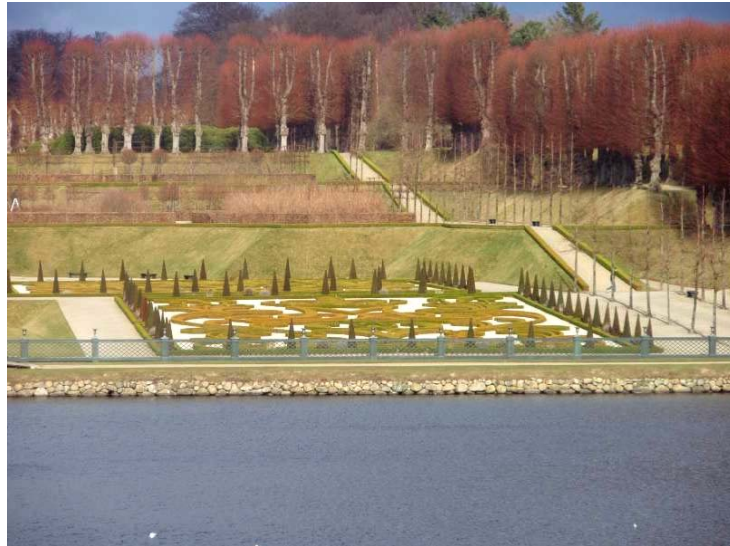
Något som tog ett tag att upptäcka var att terrasserna höjer sig inåt kaskaden. Genom denna gestaltning får man ett intryck av att kaskaden höjer sig i förhållande till sin omgivning. Den blir central. Andra vinklar som är uppenbara i trädgården är de två övre parterrerna som ligger i en annan vinkel i förhållande till slottet än de två nedre. De två nedre har en större vinkel mot slottet vilket leder till att man får en tydligare bild av dessa parterrer. De ser ut som orientaliska mattor i gröna nyanser. Blicken fastnar där. Jag upplever att det finns ett budskap om att där ligger något vackert. Parterrerna liksom välkomnar betraktande blickar inifrån slottet som för att på bästa sätt kunna visa upp sin skönhet.

Närmare granskning

Här görs en inzoomning på olika element i trädgården som bygger upp perspektivet som skapas inifrån slottet. Det är både exempel på optiska illusioner och annat.

Perspektiv

Utmed sidorna av trädgården står lindar som ramar in. Mellan den översta terrassen och den under, delar lindar upp anläggningen i två delar. De tre nedersta terrasserna uppfattas i själva verket som ett rum. Detta är till stor del en följd av att växtlighet inom inramningen hålls låg. På bilden ser man just en del av de tre nedersta terrasserna.

Huvudaxeln sett från slottet avslutas vid en staty längst bak i trädgården.

Från en bassäng på den näst översta terrassen går kaskaden via trappor ner genom trädgården. Kaskaden är central i huvudaxeln.

Optiska illusioner

På den översta terrassen ligger den ovala dammen. Den ovala dammen är oval precis namnet säger. Om man ser den inifrån slottet så uppfattas den däremot som rund. Hade den ovala dammen varit rund så hade den från slottet upplevts som oval. Oval åt motsatt håll än dess nuvarande form vill säga. Denna från slottet tillsynes runda damm är ett tydligt exempel på en optisk illusion.

Gångvägar utmed trädgårdens ytterkanter smalnar av upptill. Avståndet upplevs som längre än vad det i verkligheten är.

Grässluttningen vid insidan av gångvägen blir bredare i den bortre änden. Detta bidrar också till att avstånd i trädgården upplevs som längre, sett ifrån slottet.

Gångvägen som leder till den ovala dammen smalnar av upptill.

Dessa optiska illusioner visar på att man måste ha utfört ett enormt arbete i anläggningen. Man måste ha räknat på avstånd in i minsta detalj. Att man har gestaltat för en upplevelse inifrån slottet som ligger en rätt så bra bit ifrån, har med största sannolikhet gjort det ännu mer komplicerat.

Mönster

De mönster som är påtagliga i Frederiksborgs slottsträdgård är de som bygger upp parterrerna och boskéerna.

På denna bild anar man ett spegelmonogram med bokstav C och siffra 6. Bilden är dock tagen från terrassen ovanför parterrerna. Motivet blir således upp och ner.

Parterrerna består av formklippta buxbomshäckar. Underlaget i parterrerna är grus i röd och grå nyans. Genom att gruset avviker från buxbomens gröna färg framträder parterrens mönster.

Parterrerna är av broderityp och innehåller kungliga spegelmonogram. (Lund, H. 1977) C 6 och SM står för Christian VI och Sophie Magdalene. (Lund, H. 2000) En förklaring till detta är att Krieger efter att ha tjänat Frederik IV, blev Christian VI:s landskapsarkitekt och byggnadsmästare. (Slots- og ejendomsstyrelsen 2006) F och L står vidare för Fredrik (V) och Louise. Dessa var runt denna tid kronprinspar. Det är från slottet man ska avläsa parterrernas mönster. (Lund, H. 2000) Detta blir tydligt när man ser bilden ovan.

När man står
i marknivå
blir
perspektivet
skevt och
det är svårt
att förstå
dess
mönster.

Boskéerna i de
två mellersta
terrasserna
skapar
stjärnmönster om
man ser dem
ovanifrån. I
mitten av varje
stjärnplantering
finns en liten
rund bassäng.
Grusgångar bryter
upp de olika
planteringarna.
Planteringarna
ramas i sin tur
in av
avenbokshäckar,
vilka har fin
rostbrun färg
under
vinterhalvåret.
Innanför häckarna
växer det olika
typer av buskar.

Formklippt växtmaterial

Man kan se att i princip alla träd i anläggningen är formklippta. Vid boskéerna ser man att de uppträder i både rund och trekantig kronform. Idegranar som ramar in parterrerna har klippts i konform. Buxbom som utgör stommen i parterren är också formklippt och här ligger tjusningen i att den är planterad i spegelmonogramsmönster.

Mönster och detaljer inifrån slottet

Inifrån slottet får man en större uppfattning om mönstret i parterrerna. Det är emellertid inte så tydligt som jag skulle önska. Boskéernas stjärnmönster uppfattar man inte alls. Jag skulle gissa att det är avståndet mellan slottet och anläggningen som gör det svårt. Även den ovala dammen var svår att se inifrån slottet. Från den översta våning kunde man ana att den fanns där men det var allt. Ovanför den fjärde våningen på mitten av slottet ligger en terrass. Det fanns ingen möjlighet för mig att ta mig dit men kanske hade det därifrån varit lättare att se dammen. Jag upplevde inte att perspektivet från andra våningen, skulle vara bättre än från någon annan våning på något sätt. Snarare så upplevde jag att ju längre upp man kom i slottet, desto lättare var det att uppfatta mönstret av parterrerna. Topiarierna och de formklippta träd som sticker upp lite här och där, upplevde jag som lekfulla inslag när jag beskådade dem inifrån slottet.

Charlottehaven

Bakgrund

SLA

Charlottehaven stod färdigt 2004 med arkitektkontoret SLA som dess skapare. SLA grundades 1994 av Stig L. Andersson. (Richardson, T. 2008) SLA arbetar med stad, landskap och stadsrum (SLA u.å d) och övervägande med offentliga rum. SLA har åsikten att brukare är lokala experter (SLA u.å a) och poängterar att en central del i deras arbete är dialog med dessa brukare och andra som på olika sätt är involverade i projekt som de arbetar med. (SLA u.å b)

Charlottehaven

Charlottehaven är en innergård i ett bostadskomplex i stadsdelen Østerbro i Köpenhamn. Efter att ha besökt Charlottehaven har jag konstaterat att trädgården till största delen omges av lägenheter. Där finns också hotell, café, gym och en simbassäng som genom stora fönster från golv till tak är synlig inifrån gården. Någon form av barnverksamhet (jag skulle gissa dagis) med en tillhörande atriumgård finns också på platsen. Charlottehaven har blivit väldigt populär och detta inte bara bland boende i de omkringliggande husen, skriver landskapskritikern Tim Richardson i boken *Avant Gardeners*. (Richardson, T. 2008)

Samtidens påverkan

Det är svårt att göra en direkt koppling mellan samtida ideal och tankar och Charlottenhaven. Jag anser emellertid att vissa av de gestaltningsidéer som SLA har speglar tankar som finns i dagens samhälle och jag tycker att det är intressant att undersöka dessa lite närmare. Jag har således funderat över vad som definierar den tid vi lever i. Det som jag fastnade för var *hållbar stadsutveckling*. Hållbar stadsutveckling är dock en mycket komplex fråga och det råder delade meningar om vad ett hållbart samhälle är. I följande kapitel beskrivs några tankar om hållbar stadsutveckling.

Hållbar stadsutveckling

Boverket är en nationell myndighet som arbetar med frågor om samhällsplanering och stads- och bebyggelseutveckling. (Boverket 2008) I en rapport som Boverket skrev 2004 kan man läsa att de flesta svenskar idag lever ett urbant färgat liv oavsett om de bor i storstad, mindre samhälle eller på tätortsnära landskapsbygd. Samtidigt finns det en vilja att leva nära naturen. Boverket har en vision om en tät och funktionsintegrerad stad och påtalar att bostadsytan under de senaste århundradena har ökad. Likaså påstår de att bilens krav på plats har lett till att våra städer tillåtits att breda ut sig på ytan. Boverket anser att redan bebyggda områden och oanvänd mark bör återanvändas och kompletteras. De poängterar samtidigt att grön- och vattenområden är lika viktiga som bebyggelse och trafikstruktur. Det krävs att grönområden är nära och lättillgängliga för att människor ska utnyttja dem. (Boverket 2004) Erland Ullstad skriver i *Hållbar stadsutveckling* (en politisk handbok) att städerna i Sverige har fyrdubblat sin markförbrukning per invånare sedan 1950-talet. Ullstad har, liksom Boverket, åsikten att den hållbara staden måste byggas tät. (Ullstad, E. 2008)

Oavsett var samhällsstrukturen är på väg så är övervägande bostäder idag byggda på höjden och så även Charlottenhaven. Jag upplever att landskapsarkitekter ofta strävar efter att skapa gröna rum i staden. Människor kan även behöva se en stimulerande miljö utanför sina fönster. I det kan perspektivet ovanifrån vara central och jag anser att man bör vara medveten om det när man idag gestaltar stadens rum.

Gestaltningssidéer bakom Charlottehaven

Tankar om gestaltning i dagens samhälle speglar i hög grad den tid vi lever i. Nedan beskrivs tankar som SLA har om gestaltning, inklusive gestaltningen för Charlottehaven, och vilken syn de har på stad och stadsrum.

Stadsrum

SLA låter gröna gemensamma rum vara utgångspunkt för stadsutveckling och menar att genom gemensamma attraktioner kan man utveckla en levande stad. (SLA u.å e) Stadsrum är platser där vi färdas och möts och inte tomma rum mellan byggnader. Staden är under ständig förvandling. Stadsrummets funktion ska inte vara låst utan man måste låta förändring ta plats. SLA strävar efter att låta vädrets och årstidernas växlingar skapa upplevelser i olika stadsrum. (SLA u.å b)

Förändring och material

SLA arbetar idag med konceptuell design och försöker skapa en balans mellan natur och urbana upplevelser. Man kan säga att det handlar om försoning mellan naturliga element och ett modernt cityliv. Konceptet *förändring* blev tidigt ett huvudintresse för Andersson. Han menar att man måste tillåta oförutsedda händelser att ske. Dessa borde i själva verket vara utgångspunkt för landskapsarkitekturen. Istället för en statisk miljö kan man på detta sätt skapa möjlighet till ett obegränsat antal upplevelser. (Richardson, T. 2008) SLA anser att vi på grund av ökad urbanisering och frånvaro av natur måste föra in naturlandskapet i staden. Vi skulle kunna föra in material som vatten, gräs, jord och sand i urban arkitektur. (A walk with Stig L. Andersson 2005)

Med detta som utgångspunkt har SLA arbetat med Charlottehaven. När man befinner sig ovanför planteringen kan man lätt se skiftande mönster som växtlighet i planteringen skapar. (A walk with Stig L. Andersson 2005) Planteringen i Charlottehaven består främst av olika sorters gräs, exempelvis ängsgräs som blåtåtel och blåsvingel. Materialen kommer att förändras naturligt och utvecklas med tiden. (Richardson, T. 2008) Färgerna varierar från blått och

grönt på sommaren till gyllene toner på vintern. (SLA
u.å c)

Charlottehavens utformning

Den visuella analysen för Charlottehaven består endast av min egen analys. Jag upplever inte att det finns någon direkt karaktär i Charlottehaven som är generell för en trädgårdsanläggning. Jag upplever snarare att Charlottehaven har ett eget formspråk.

Fig.1

Fig.2

Former

Fig.1 visar en plan över Charlottehaven. Den röda markeringen visar på ett ungefär varifrån bilden nedan (fig.2) är tagen. Man kan genom dessa figurer se det föränderliga formspråket i Charlottehaven. Jag väljer att betrakta gården som bestående av en enda stor plantering. Växtmaterial är grupperat efter art och bildar på så sätt mönster i planteringen. Växtgrupperna skapar konturer mot varandra och ingen av dessa grupper är i formen en annan lik. Man kan se hur växtlighet får breda ut sig och ta plats inom dessa fasta ramar.

Gården delas in i tre delar genom att gångvägar snirklar sig genom planteringen på två ställen. Gångvägarna följer växtgruppernas formspråk med mjuk, oregelbundna former. Det är inte ofta man ser asfalt lagd på ett sådant sätt. Det känns innovativt och samtidigt självklart. Materialets fördel är just att man utan svårighet kan lägga det i vilken form som helst. Det finns inga kanter som styr.

När jag första gången besökte Charlottedammen fick jag genast ett mycket positivt intryck av innergården. Färger i fasad och markmaterial samspelar med färgerna i planteringen. Allt ger ett mycket behagligt intryck. Jag kommer i följande två kapitel att beskriva vilka element som bygger upp planteringen.

Material

I Charlottedammen finns fältskikt och trädskikt närvarande. Fältskiktet består framförallt av olika typer av gräs. Det låga gräset finns både i tuvform och som vanligt kort klippt gräs. Färger skiftar i nyanser av vitt, guld, gult, grönt och brunt.

Trädskiktet

Jag nämnde tidigare att Andersson anser att förändring i sig är intressant. Olika förändringar kommer också att bli uppenbara i Charlottedagen. Det är årstidsförändringar i växtmaterial men även att exempelvis träd på platsen växer till sig i storlek. I ena änden av planteringen finner man några tallar. Dessa är nu låga men genom att de växer och trädskiktet på så sätt blir högre kommer karaktären på platsen att förändras. Jag upplever att de låga tallarna redan nu skapar en rumskänsla som man kan ta del av ovanifrån. Tallarna liknar en skogsdunge i miniatyr. Jag skulle tro att denna likhet blir ännu mer påtaglig när de har växt till sig. Genom att tallar är vintergröna har de ett högt upplevelsevärde året runt. Emellertid så kommer förändring i annat växtmaterial i planteringen att påverka upplevelsen av tallarna. Man märker att tallarna till viss del skymmer konturerna i planteringen under. Växer tallarna kommer de sannlikt att skymma ännu mer.

I gårdens mittparti växer det lövfällande träd. Dessa skapar höjd och bidrar till att planteringen upplevs varierad. Nu ser man stammens och grenarnas siluetter. (Se även bild på föregående sida) Dessa lättar upp uttrycket i planteringen då undervegetationen är relativt plan. Genom att träden nu inte bär löv framträder formerna i planteringen särskilt tydligt. När löv på träden om ett par månader kommer att bli påtagliga, kommer uttrycket på platsen sannolikt att förändras, precis som för tallplanteringen.

Planteringen är enhetlig genom sitt kontant mjuka formspråk. Den största variationen, skulle jag säga, ligger just i trädskiktet. Det är som att en liten lövskogsdunge fått ta plats i den mellersta delen av planteringen och en tallskog i miniatyr fått ta plats i en annan del.

Upplevelsen

Jag upplever att det finns många olika uttryck i anläggningen. Det går lätt att se likheter med natur utanför staden. Jag blir påmind om bland annat åker, äng, sanddynor och löv- och tallskog. Ett odlingslandskap sett ovanifrån är särskilt lätt att associera till genom de former som de olika gräsarterna bildar. Här är dock övergångarna betydligt mjukare än vad de är ute i ett verkligt odlingslandskap.

Dessa foton är tagna från en av lägenheternas takterrasser. Det är nästan som att man förlorar sig i landskapet. Man tappas uppfattning om skalan. Det känns levande. Man kan känna hur vinden sveper över gräset. Genom att det viker sig reflekteras ljuset och det skapas skuggor i olika nyanser. Spännande mönster har skapats då högt gräs har fallit av och lagt sig mellan gröna små grästuvor. Det ser stundtals ut som att marken håller på att spricka.

Är det ett jordbrukslandskap eller kanske böljande sanddynor som har smugit sig in i staden?

Diskussion och reflektion

Växtmateriallets uttryck

Båda anläggningarna skapar mönster om man beskådar dem ovanifrån. Man har på båda platser använt sig av växtmaterial och styrt det till att bilda dessa mönster. Växtligheten på Frederiksborgs slotts barockträdgård är styrd in i minsta detalj. Under barocken kunde man genom att skapa parterrer, styra över naturen så som man ville ha den. På Charlottedagen är planteringen också styrd. Dels så ramar omkringliggande byggnader in den och dels så är konturerna för de olika växtgrupperna tydligt markerade och på sina ställen finns en stålkant som gör inramningar och formar planteringen. Uppenbarligen så strävar man efter att växterna ska hålla sig inom specifika ytor. Resultatet blir mjuka, kurviga former som byggs upp av de olika växtgrupperna. Resultatet av gestaltningen i Charlottedagen är att trädgården upplevs levande. Gräset låter sig vika i vinden och skapar skuggor vilka bidrar till ett djup i anläggningen. Växterna kan breda ut sig till fullo och låta sig påverkas av väder och vind. På Frederiksborgs slotts barockanläggning är övervägande del av växtmaterialet formklippt, såväl lindar som avenbokshäckar, idegranar och buxbom. För att exempelvis parterrernas mönster ska framträda, är det också en förutsättning att man formklipper buxbomen. Jag upplever barockträdgården vid Frederiksborgs slott som relativt frusen. Det sker inte mycket förändringar i trädgårdens uttryck genom årstiderna. Idegran och buxbom är vintergröna växtmaterial. Genom att dessa bär färg året runt, så sker det ingen förändring i uttrycket av dessa växter genom olika årstider. Avenbok är inte vintergrön men har däremot en rostbrun färg vintertid. Här sker en förändring i färg men häckarna har fortfarande blad kvar och formen kommer således inte att förändras. Största skillnaden mellan sommar- och vinterhalvåret ligger i lindarnas inramningar. Dessa blir troligtvis betydligt mer påtagliga under sommarhalvåret. Man har definitivt tagit kontroll över växtligheten på Frederiksborgs slott.

För vilken målgrupp?

Parterrens mönster kom bäst till sin rätt genom att ses ovanifrån. Genom skilda höjddimensioner mellan betraktare och parterr fanns det troligtvis också ett maktspel. (Jag gör själv en parallell till

skolundervisning förr i tiden, där läraren satt en bit upp i förhållande till sina elever.) Att förfoga över enorma arealer var sannolikt ett ytterligare sätt att uppvisa sin makt. Från slotten skulle perspektiven göras långa och dessa förstärktes genom optiska illusioner. Dessa långa perspektiv måste man också vara en bit ovanifrån för att uppfatta. Att fånga en helhet innebär att man måste se alla delar i anläggningen och det gör man inte när man befinner sig i Frederiksborgs slotts barockträdgård utan först när man är ovanför den. Genom att trädgården var gestaltad på detta sätt kan man konstatera att den var skapad för kungligheter och personer som hade möjlighet att vistas inne i slottet. Jag uppfattar trädgården som en hyllning till kungligheterna och helt klart som en symbol för den makt de besatt.

Jag gissar att det är relativt påkostade lägenheter runt Charlottedagen och jag har en uppfattning om att spännande och välplanerade utemiljöer ofta går hand i hand med ett exklusivt bostadsbyggande. Jag upplever emellertid att utformningen av Charlottedagen har grundats i en strävan efter att locka till sig alla typer av människor och bli en del av deras vardagsmiljö. Genom att det bland annat finns café och gym på platsen har det skapas möjligheter för att en blandad skara människor ska kunna vistas där. Charlottedagen blir emellertid inte en del av dessa människors vardagsmiljöer på samma sätt som för de boende på platsen och samtidigt får de inte uppleva anläggningen ovanifrån.

Offentliga rum i staden idag, skulle jag säga, syftar till att vara tillgängliga för alla människor. (Detta är ingen slutsats av resultatet i uppsatsen, utan mer mina egna tankar.) Barockträdgårdar förr verkar ha haft helt andra syften. Det är sannolikt att man till stor del ville visa upp sin makt och sina rikedomar.

Renässans/barock

Jag är osäker på vad som menas med att Frederiksborgs slotts barockanläggning var italienskt inspirerad. Jag kan tänka mig att vattenkaskadens porlande genom anläggningen och de tvära sluttningar som terrasserna består av kan vara en del i det. Emellertid har jag förstått att många är kluvna om huruvida man ska sätta benämning på epokerna. När man sätter etikett på något så leder det ofta till grova generaliseringar som blir missvisande.

Oändlighetsvyer och optiska illusioner

En dimension av gestaltning som finns på Frederiksborgs slott är skapandet av oändlighetsvyer. En förutsättning att skapa dessa vyer, är att trädgården har en stor areal men det är emellertid många komponenter som bygger upp dessa perspektiv. Jag ser två möjligheter till varför man anlade parterrer närmast byggnader. Den ena är att mönstret kommer fram tydligast när man beskådar det inifrån, en bit upp. Den andra är att utsikten över resten av trädgården blir lång och överskådlig genom att parterren inte har hög växtlighet som skymmer. Parterren är således en del i uppbyggnaden av dessa oändlighetsperspektiv.

Att skapa oändlighetsvyer i trädgårdar idag känns avlägset, särskilt inne i staden. Man skulle emellertid kunna arbeta med optiska illusioner på olika sätt och förstärka en upplevelse av närhet eller avstånd.

Piano nobile

Att man bäst skulle betrakta parterren från slottets eller herrgårdens andra våning, piano nobile, kunde jag inte riktigt förstå utifrån mina upplevelser på Frederiksborgs slott. Nu såhär i efterhand har jag funderat på om det snarare var ett visst perspektiv och helhet av trädgården man strävade efter att fånga, genom betraktelse av trädgården från denna våning. Jag hade själv en önskan om att fånga parterrerernas mönster inifrån slottet. Istället för andra våningen upplevde jag mönstret tydligare ju högre upp i byggnaden jag kom men kanske var det inte parterren som ansågs vara det väsentliga i betraktandet? Svårigheten att fånga parterrens mönster kan troligtvis också ha att göra med avståndet mellan trädgård och betraktelsepunkt. I Frederiksborgs slottsträdgård är avståndet långt mellan slott och trädgård. Förutsättningen var alltså en annan än vid de anläggningar där slott och trädgård låg anslutna till varandra.

Lekfullhet

Lekfullhet var något som jag upplevde i olika grad i de båda anläggningarna. Jag trodde dock aldrig från början att jag skulle uppleva Frederiksborgs slotts barockanläggning som lekfull. Det jag fastnade för var den skaparglädje som visar sig bland annat genom parterrens snirkliga mönster, de luriga så kallade optiska illusionerna och de formklippta träd och buskar som uppenbarar sig på sina ställen. Topiarier kan naturligtvis ha en betydligt mer utpräglad

lekfullhet genom formationer av djur och annat men det ligger en skaparglädje i fenomenet. Emellertid så är det, oavsett vilka motiv, lekfullhet inom styrda former. I Charlottedhaven finns det en betydligt mer påtaglig värme i gestaltningen. Kanske beror det på att man uppfattar mjuka former och ljusa färger som mer inbjudande än raka och geometriska. Det finns mer liv i planteringen genom att växtmaterial får växa fritt.

Något som på sätt och vis emotsätter mitt påstående om att det finns en lekfullhet i barockanläggningen, är de beskrivningar i litteraturen om att barockträdgården på sin tid till stor del var en maktdemonstration. Man tog kontroll över naturen genom att tukta den. Kanske var det en strävan efter maktsymboler som frammanade barockträdgårdens utformning, kanske fanns det samtidigt ett nyfiket experimenterande och skaparglädje som frammanade lekfulla inslag i trädgården. Det finns nog inga direkta svar på dessa funderingar. Det som är spännande är att Frederiksborgs slotts barockträdgård och Charlottedhaven är två väldigt olika trädgårdar och att det är en konsekvens av att de skapades utifrån helt skilda förutsättningar.

Slutliga reflektioner kring min studie

Jag upplever att det finns oändligt mycket att diskutera kring Frederiksborgs slotts barockanläggning. Dimensionerna är många. I skapandet av Charlottedhaven finns en vision som är lättförståelig och samtidigt är gestaltningen förhållandevis enkel. Avsnitten om Charlottedhaven har på grund av detta fått mindre utrymme än vad Frederiksborgs slotts barockanläggning har fått. Detta gör emellertid inte Charlottedhaven mindre intressant. Jag tror att människor idag ser vikten i att inte förbruka mark där det inte är berättigat att göra detta. Idag och i framtiden kommer en stor del av befolkningen att bo på höjden. Det är här jag tror att det kan vara en utmaning att gestalta spännande miljöer utifrån ett ovanifrånperspektiv. Efter att ha sammanställt allt material kan jag också konstatera att gestaltning som man skapar på mark kan ge en mycket spännande upplevelse om man betraktar det ovanifrån, en upplevelse som man endast kan få just genom detta perspektiv.

Naturen är ständigt föränderlig. Likaså är vår stad. Våra idéer om gestaltning bör också anpassas till en ständigt föränderlig stad. Vi ska emellertid inte

glömma att ta lärdom av vad som tidigare har gestaltats. Vi borde reflektera kring hur vi kan använda och utveckla våra tidigare generationers kunskaper och metoder.

Vidare tankar

Jag tycker att SLA:s tankar om att föra in naturen i en växande stad är mycket spännande. En stor del av befolkningen lever idag tätt och många bor i höghus. Många dagar ser man ingen natur över huvud taget. För att åka ut till grönområden utanför staden krävs ofta transporter som på olika sätt är problematiska. Ofta orkar man helt enkelt inte ta sig ut. Hur kan vi med detta som bakgrund skapa en stad där vi lever nära naturen med stimulerande omgivningar utanför våra fönster? Hur gestaltar vi för att skapa dessa upplevelser?

Jag upplevde att det från Frederiksborg slott var relativt svårt att uppleva barockträdgården utanför. Ändå var trädgården gestaltad med just detta som ändamål. Genom att arbeta med andra yrkesgrupper som hus- och inredningsarkitekter borde vi kunna utveckla detta. Visst måste fönstrets form och byggnadens utformning ha betydelse för hur man tar in omgivningen utanför?

När jag besökte Charlottedammen kom jag att tänka på något som Monika Gora sa under en intervju som jag nyligen gjorde med henne. Monika Gora är konstnär och landskapsarkitekt. Jag upplever att hennes gestaltningar präglas av en lekfullhet och jag finner mycket av vad hon har skapat spännande. Jag hade under intervjutillfället frågor om bland annat en installation som hon har gjort som kallas *Common ground*. Installationen är från 1992 och ligger vid Umeås universitetssjukhus. Den är angränsande till och delvis inne i sjukhusets bloddonationsavdelning och laborationsannex. Flera små stenbelagda terrasser tillåter patienter att överblicka landskapet. Installationen består bland annat av stolar i olika röda nyanser. Det är inte svårt att se en koppling till bloddonationsavdelningen. Man kan också se att stolarnas form ser ut som hjärtan. (Richardson, T. 2008) Under min intervju med Monika Gora undrade jag vilka tankar hon har med att skapa installationer som *Common ground* utanför byggnader, utifrån den visuella aspekten inifrån och ut. Hon berättade att hon framförallt vill skapa spännande miljöer som lockar människor till eget utforskande. Självklart är det positivt att kunna se ut över något vackert men särskilt intressant blir det om man kan locka ut människor till att också använda miljön och vistas i den. (Gora, M. 2009) Jag finner dessa tankar mycket intressanta och jag tror att genom att ha detta som

mål så kommer gestaltningen att bli så mycket mer en visuell upplevelse. Man borde som landskapsarkitekt ställa sig frågan: *Hur kan vi gestalta med målet att locka ut människor till att vistas i och interagera med den skapade miljön?*

Referenser

Publicerat material

Blennow, A-M. (2002). *Europas trädgårdar*. Lund.

Boverket. (2004). *Hållbara städer och tätorter i Sverige (förslag till strategi)*. Karlskrona.

Boverket. Hemsida. [online] Tillgänglig: (2008-12-18)
<http://www.boverket.se/templates/Page.aspx?id=119&epslanguage=SV> [2009-03-22]

Dunér, S., Dunér K. (2001). *Den gyllene trädgården (Trädgårdskonstens idé och kulturhistoria från Adam till örtagård)*. Stockholm.

Lund, H. (2000). *Danmarks havekunst 1, Indtil 1800*. Köpenhamn.

Lund, H. (1977). *De konglige lysthaver*. Köpenhamn.

Nationalencyklopedin. Hemsida. [online] (2009)
Tillgänglig:
a: <http://www.ne.se/kort/barocktr%C3%A4dg%C3%A5rd> [2009-03-09]
b: <http://www.ne.se/kort/boske> [2009-03-09]
c: <http://www.ne.se/kort/brysselspetsar> [2009-03-09]
d: <http://www.ne.se/kort/f%C3%A4ltskikt> [2009-04-18]
e: <http://www.ne.se/kort/kaskad> [2009-03-09]
f: <http://www.ne.se/kort/monogram> [2009-03-09]
g: <http://www.ne.se/kort/parterr/1200580> [2009-03-21]
h: <http://www.ne.se/kort/topiariet>
i: <http://www.ne.se/kort/tr%C3%A4dskikt> [2009-04-18]

Plumptre, G. (2005). (Översättn. Larsson, I. 2006)
Kungliga trädgårdar i Europa. Lund

Projekt Runeberg (Red.) (1908) "Frederiksborg" Nordisk familjebok [online] Andra uppl. Tillgänglig:
<http://runeberg.org/display.pl?mode=facsimile&work=nfbh&page=0679> [08-03-2009]

Richardson, T. (2008). *Avant Gardeners (50 visionaries of the contemporary landscape)*. London

SLA. Hemsida. [online] (u.å) Tillgänglig:
A: <http://www.sla.dk/borger.htm>
b: <http://www.sla.dk/byrum.htm> [2009-03-19]

c: <http://www.sla.dk/byrum/charlogb.htm>[2009-03-19]
d: <http://www.sla.dk/omsla.htm>[2009-03-19]
e: <http://www.sla.dk/planlaeg.htm> [2009-03-19]

Slots- og ejendomsstyrelsen. (2006). *Perspektivplan*.
(u.o)

Slots- og Ejendomsstyrelsen. Hemsida. [online] (u.å om
inget annat anges) Tillgänglig:

a:(2009-02-19)

<http://www.ses.dk/da/SlotteOgHaver/Slotte/FrederiksborgSlotOgSlotshave/FrederiksborgSlotshave/Barokhaven.aspx>
[2009-03-22]

b: <http://www.ses.dk/111000c> [08-03-2009]

c: <http://www.ses.dk/206000c> [08-03-2009]

Ullstad, E. (2008). *Hållbar stadsutveckling (En politisk handbok från Sveriges Arkitekter)*. (u.o)

Wultz, F. (1991). *Fasaden och stadsrummet (arkitektonisk text idé och komposition)*. Stockholm.

A walk with Stig L. Andersson (2005) Film Producent:
Mortensen, Lars. [online] Tillgänglig:
<http://www.sla.dk/byrum/charlogb.htm> [2009-03-16]

Opublikerat material

Gora, Monika. Konstnär/landskapsarkitekt. Gora
art&landscape ab. Intervju 2009-02-18.